

тощо, впливи Кьонігсберзького мислителя виразилися також у моральній філософії. Якщо до І. Канта мораль вважалася похідною від релігії, тобто моральним вважалось те, що відповідало Закону Божому, слову і прикладу Христа, вченню Церкви, то після нього джерело моралі почали вбачати в людині. Навіть враховуючи посилення І. Канта на Бога як на підставу морального обов'язку, його категоричний імператив впливав із віри в людину. Сам І. Кант, залишаючись практикуючим християнином, ставив собі за ціль дати переконливе обґрунтування моралі. Однак він, як плід Просвітництва, робив це зсилаючись не на Бога, а на людину яка є доброю по природі.

Підсумовуючи, стверджуємо, що Новий час сформував нову парадигму людини, в центрі уваги філософсько-світоглядного аналізу опинилася людина як володар світу. Особливий наголос був зроблений на людському розумі. Якщо попередні епохи історії європейської цивілізації, посиляючись на розум, вбачали критерій істинності в зовнішніх щодо людини сферах, то людина Нового часу, починаючи від Р. Декарта, поставила себе на місце критерію істинності. Культ розуму мав неабиякі впливи на загальний розвиток культури та повороти в історії цивілізації. Новочасна віра людини в саму себе дала їй можливість відчувати себе паном світу, здійснити науково-технічну революцію, перевернути історію. Однак ця віра людини в саму себе позбавила її духовного авторитету, з яким людина повинна була б порівнювати свою життєву позицію.

Новий час вніс у світогляд кардинальну видозміну моральної позиції. Якщо досі критерієм моральності був Закон Божий, тобто критерій знаходився зовні суб'єкта моральності, то просвітницька етика ототожнила критерій моральності та її суб'єкт. Основуючись на філософії І. Канта, пересічна людина Просвітництва отримала переконання в тому, що бути морально-добрим є її обов'язком перед собою, а не перед Богом. Оскільки суб'єктивні вимоги людини до самої себе змінні, то це дало підстави післякантівським мислителям стверджувати, що й моральний закон змінний.

1.5 Сергій ПРИСУХІН. ПРОБЛЕМИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ: АСПЕКТИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПРАЦЯХ ІВАНА ПАВЛА II

У статті проаналізовані філософсько-богословські напрацювання Івана Павла II, які розкривають суттєві характеристики його екологічного вчення, феномен, роль і значення християнської екологічної етики в системі цінностей «культури життя».

Ключові слова: християнська екологія, християнська екологічна етика, екологія людини, екологія людської гідності, екологічне навернення, екологічна відповідальність, екологічна свідомість.

The article of Prysukhin S. «The problems of Christian Ecological Ethics: aspects of research in the writings of John Paul II» analyzed the philosophical and theological writings of St. John Paul II, which reveal the essential characteristics of its ecological teaching, phenomenon, the role and importance of ecological ethics in the Christian system of values «culture of life».

Keywords: Christian ecology, Christian ecological ethics, human ecology, ecology of human dignity, ecological conversion, environmental responsibility, ecological consciousness.

Постановка проблеми. Соціальне Вчительство Католицької Церкви на початку ХХІ ст. обґрунтовує позицію, згідно з якою подолання екологічної кризи в сучасній цивілізації (проявів «культури смерті», за концепцією Івана Павла II) значною мірою залежить від утвердження в соціальному бутті християнської екологічної етики, завданням якої є збереження Божих створінь – людини і природи та запобігання їх знищенню внаслідок глобальної екологічної катастрофи. Здобутки християнського екологічного вчення залишаються відкритими для подальшого обговорення в межах філософського та релігієзнавчого дискурсів, що не применшує його практичної доцільності під час розв'язання найгостріших екологічних проблем сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теолого-богословські аспекти християнської екологічної етики були розглянуті в Душпастирській Конституції «Gaudium et spes» («Радість і надія», 1965 р.), працях Пап Римських, насамперед в енцикліках св. Івана Павла II, апостольських посланнях, зверненнях тощо. Прикладом слугують енцикліки «Redemptor hominis» («Відкупитель людини», 1979 р.), «Sollicitudo rei socialis» («Турбота про соціальні справи», 1987 р.), «Centesimus annus» («Сота річниця», 1991 р.), «Evangelium vitae» («Євангелія життя», 1995 р.) та ін. Особливого значення набули щорічні послання папи Івана Павла II з нагоди Всесвітнього дня миру, наприклад, «Peace with God, Peace with all of creation» («Мир з Богом Творцем, мир з усім творінням», 1990 р.), Постсинодальні послання «Ecclesia in America» («Церква в Америці», 1999 р.), «Ecclesia in Europa» («Церква в Європі», 2003 р.) та інші.

Мета статті. На основі аналізу філософсько-богословських праць Івана Павла II, які розкривають зміст його екологічного вчення, дослідити феномен і значення християнської екологічної етики в системі цінностей «культури життя» і на цій підставі запропонувати філософам і релігієзнавцям поновити дискусію про християнську екологічну етику як

чи ненайважливішу передумову подолання екологічної кризи в сучасній цивілізації.

Основні результати дослідження. Зміст екологічної етики, як і зміст християнського екологічного вчення загалом, обґрунтовується біблійними догматами, за якими поява людини та оточуючої її природи є наслідком дії Божої Благодаті. Останнє стає підставою на користь тези про те, що людина і природа в своїх взаємовідносинах можуть обходитися без антагоністичних суперечностей, а взаємозв'язок світу людини і світу природи повинен здійснюватись через правдиве спілкування, діалог, провідну роль в якому повинна відігравати людина як особа.

Християнські богослови наголошують на тому, що за своєю суттю людина повинна стати достойним співрозмовником Бога (через християнську віру), а через істинний діалог з Богом християни мають засвоїти етичні цінності «культури життя» (християнської любові, свободи, справедливості тощо) та необхідні принципи соціальної практики (спільного блага, солідарності, субсидіарності тощо). Екологічна етика стає одним із чинників облаштування істинних взаємовідносин між людиною та природою. Як стверджується в біблійному тексті: «Узяв Господь Бог чоловіка й осадив його в Едемському саді порати його й доглядати його» (Бут. 2:15). Навіть гріх не може зняти з людини цей обов'язок, хоча він і накладає на людську працю тягар болю і страждання (Бут. 3:17-19). Тільки Бог як творець нового світу («Я творю нове небо й нову землю...» (Вих. 65:17)) може відновити втрачену гармонію між людиною і природою, і тоді «пустиня обернеться в сад, а сад за ліс будуть уважати. Тоді в пустині буде жити право, а в саду родючим перебуватиме справедливість. І ділом справедливості мир буде, а плодом справедливості – спокій та безпека довічна. Народ мій житиме в оселі миру, а в житлах безпечних і в осідках спокійних» (Вих. 32:15-18).

Згідно з біблійними догматами, Ісус Христос у своєму служінні Богу і людям наголошує на непересічному значенні природи. Він не лише адекватно розуміє призначення природи, але й повчає вірних, як можна підкорити її стихію (подолати небезпеку хаосу природи, що загрожує людському життю). Святе Письмо говорить про те, що Господь хоче поставити природу на службу своєму задуму – відкупленню людини від первородного гріха. Пройшовши через смерть шляхом воскресіння (Мф. 28:7), Христос дає початок новому світу, в якому все підкорено йому («Дана мені всяка влада на небі й на землі» (Мф. 28:18)), і прагне поновити впорядковані і гармонійні відносини, що їх зруйнував гріх. Порушена взаємодія між людиною і природою має відновитися Ісусом, а кожна віруюча людина повинна віднайти у Христі приклад істинного діалогу зі світом видимим і невидимим: «Коли хтось у Христі, той – нове створіння! Старе минуло, настало нове. Усе ж від Бога, який примирив нас із собою через Христа і дав нам службу примирення» (2 Кор. 5:17-18).

За Біблією, не тільки внутрішнє життя людини прагне до оновлення, завдячуючи присутності в ньому Бога, а водночас відновлюється на краще і весь оточуючий людину світ природи. У такий спосіб увесь матеріальний світ – природа – також очікує звільнення від рабства тління і смерті (Рим. 8:9-23). Згідно з християнським віровченням, у будь-яких життєвих обставинах вірні повинні керуватися християнською любов'ю, яка є визначальною цінністю і принципом нового життя і спрямовує і людину і світ до їх істинної мети: «Чи світ, чи життя, чи смерть, чи теперішнє, чи майбутнє – усе ваше, ви ж Христові, а Христос – Божий» (1 Кор. 3:22-23).

Сьогодні християнська екологічна етика продовжує розвивати започатковані Біблійною традицією моральні імперативи в ставленні людини до світу природи. Прикладом слугують положення Пастирської конституції «*Gaudium et spes*», які підтверджують тезу, що «правильно судить людина, наділена світлом Божої думки, що своїм умом вона перевищує всесвіт»¹⁴. Вчительство Церкви доводить, що прогрес людського життя був досягнутий упродовж віків завдяки невтомному використанню людської геніальності в емпіричних, технічних та гуманітарних науках, «а в наших часах здобула вона (наука. – Автор) визначні досягнення передовсім в дослідженні матеріального світу та його підкорюванні собі»¹⁵. Але водночас розвиток науки і техніки супроводжується деформаціями в сфері матеріальної і духовної культури сучасної цивілізації (прояви «культури смерті»).

Актуалізуючи потребу захисту всіх форм життя на Землі, Святий Отець запропонував результати власних досліджень суттєвих характеристик екологічної кризи та її передумов. Зокрема в енцикліці «*Centesimus annus*» папа Іван Павло II став послуговуватися поняттям «екологія людини», яке стало центральним в його екологічному вченні, адже «Бог дав людині не лише землю, якою потрібно користуватись під оглядом тієї благої мети, з якою її людина отримала; Бог також дав людині людину, і тому людина мусить поважати закладену в неї природну і моральну структуру»¹⁶. «Екологія людини» є ключовим поняттям християнської екологічної етики (а також і головним засобом її здійснення). На думку Івана Павла II, деформована «екологія людини» є не тільки однією з причин знищення людини людиною, але і безпосередньою причиною низки екологічних проблем, а саме: спустошення лісів і полів, забруднення водоймищ, отруєння повітря, вона вносить дисбаланс у природні гідрогеологічні і атмосферні системи,

¹⁴ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія – *Gaudium et spes*» / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Видавничий відділ «Свічадо», 1996. – С. 513.

¹⁵ Там само. – С. 514.

¹⁶ Йоан Павло II, Енцикліка *Centesimus Annus* (Сотий рік) / Сотий рік (*Centesimus Annus*) Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки *Rerum Novarum*. – К.: Кайрос, 2001. – С. 68.

ставить під загрозу опустелення значні простори нашої планети (89)¹⁷, і тим самим, створює загрозу розвитку всіх форм життя загалом.

Поява «екологічного насильства» людини над природою є показником безроздільного панування «законів ринку, що прислужують сильним» (20)¹⁸. Економічні й політичні аргументи, якими виправдовується «цивілізація смерті» (за св. Іваном Павлом II) у своєму ставленні до природи, зазвичай не беруть до уваги потребу її захисту. Невиправдана гонитва заради економічного зростання, надмірне використання ресурсів, забруднення атмосфери і води – все це наслідки «ірраціонального і неконтрольованого втручання», які ведуть до катастрофічного порушення екологічної рівноваги і в різних регіонах і в усьому світі (2-3)¹⁹.

Пануючий соціально-економічний прагматизм і утилітаризм деформує розуміння людиною своєї сутності, місця та завдань у навколишній природі. «Коли вилучити божественний контекст, то значення всіх речей зазнає глибокого перекручування, а сама природа перестає бути «mater», тобто матір'ю, а зведеться до «матеріалу», яким можна вільно маніпулювати... Насправді, живучи так, «ніби Бога не було», людина втрачає не тільки таємницю Бога, але також таємницю світу і свого існування»²⁰. Без фундаментальної етичної складової – поваги до людського життя і гідності особи – суспільний розвиток, у тому числі й у сфері екології, не залишає шансів для прогресу людського життя і, на думку Івана Павла II, «приведе людство до самого порогу самознищення»²¹.

Особливу загрозу природному довкіллю несуть війни. Як стверджував папа, у сучасних умовах не є важливим, у якому масштабі відбуваються військові конфлікти: зазвичай війна не тільки знищує людське життя і соціальну інфраструктуру, війна за всіх обставин руйнує землю, знищує рослинний і тваринний світ, отруює ґрунт і воду.

¹⁷ John Paul II. Post-Synodal apostolic exhortation *Ecclesia in Europa* [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20030628_ecclesia-in-europa_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

¹⁸ John Paul II. Post-Synodal apostolic exhortation *Ecclesia in America* Del Santo Padre Juan Pablo II [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_22011999_ecclesia-in-america_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

¹⁹ John Paul II. Address of John Paul II to the participants in a study week organized by the Pontifical Academy of science. Friday, 12 March 1999 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1999/march/documents/hf_jp-ii_spe_19990312_acd-sciences.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

²⁰ Йоан Павло II. Енцикліка *Evangelium Vitae* / Енцикліка *Evangelium Vitae* Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя. / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. – *Liberia Editrice Vaticana*, 1995 – С. 32–33.

²¹ Там само.

У сучасному суспільстві «будь-яка форма війни в глобальному масштабі призведе до незліченних екологічних втрат» (12)²².

Іван Павло II повчав, що людині потрібно пам'ятати про те, що її здатність до перетворення світу природи і в якомусь сенсі його співтворення ґрунтується на християнському положенні про те, що Бог перший «дарував нам усе Ним створене»²³. Людина не повинна «на власний розсуд користуватися землею, без жодних обмежень підпорядковуючи її своїй волі, так начебто землі не було надано властивої форми і наперед визначеного Богом призначення, що їх людина може розвинути, але не в змозі змінити»²⁴. В іншому випадку «замість того, щоб бути співробітником Богові у справі творення, людина собою підміняє Бога, що врешті-решт приводить до вибуху з боку природи, адже людина перестає бути управителем природи і перетворюється на тирана»²⁵. Коли людина втручається в природу для власного розвитку, відповідно до своєї сутності, то Бог підтримує її: «Працюючи у цій очевидно делікатній сфері, дослідник здійснює задум Божий. Господь побажав, щоб людина була царем створіння»²⁶. Таким чином, Бог надає людям можливість співпрацювати з ним у справі сотворіння і збереження навколишнього світу, а отже, людського життя в ньому.

Водночас Магістеріум Церкви обґрунтовує положення про те, що не можна абсолютизувати значення природи і тим самим вивищувати її гідність над гідністю людського існування. Богослови говорять, що у такому випадку можна дійти до хибного обожнення природи чи землі (екоцентризм і біоцентризм²⁷)²⁸. Неадекватне тлумачення сутнісних характеристик природи та людини (без урахування вимог трансцендентного) призводить до нівелювання християнських догматів про творення людини як особи Богом і до визнання за природою і людиною абсолютної автономності. У такий спосіб розриваються зв'язки,

²² John Paul II. Messages of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the world of peace 1 January 1990 Peace with God the creator, peace with all of creation [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/holy_father/join_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

²³ Іван Павло II. Сотий рік (Centesimus Annus) Енцикліка Вселенського Архієрея Йоана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки Rerum Novarum. – К.: КАЙРОС, 2001. – С. 67.

²⁴ Там само. – С. 67.

²⁵ Там само. – С. 67.

²⁶ Giovanni Paolo II. Discorso di Giovanni Paolo II al termine della XXXV Assemblea Generale dell'associazione medica mondiale. Sabato, 29 ottobre 1983 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1983/october/documents/hf_jp-ii_spe_1983_1029_ass-medica-mondiale_it.html, вільний. Назва з екрану. – Мова італ.

²⁷ Св. Іван Павло II заперечував необхідність нівелювання онтологічної і аксіологічної різниці «між людьми та іншими живими істотами, розглядаючи біосферу як біотичну єдність недиференційовану за цінністю. За даних обставин, вища відповідальність людини може бути скасована на користь егалітарного уявлення про «гідність усіх живих істот» (5) // John Paul II. Address of His Holiness Pope John Paul II to conference on environment and health. Monday, 24 March 1997 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1997/march/documents/hf_jp-ii_spe_19970324_ambiente-salute_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

²⁸ Ісус Христос – Давець живої води. Християнські роздуми над New Age. Папська Рада з культури – Папська Рада з міжрелігійного діалогу – Libreria editrice Vaticana, 2003. – С. 33.

що поєднують світ людського Буття і Бога, цей розрив стає однією з причин відчуження світу людського Буття від світу природи, понад те, розрив нівелює ідентичність людини в її богоподібній сутності. Досліджуючи розрив людського і трансцендентного Буття як одну з передумов суперечностей між людиною і природою, Іван Павло II стверджував, що «саме зв'язок людини з Богом визначає її взаємини і зі своїми ближніми і з довіллям. Властиво тому християнська культура завжди бачила в творіннях, що оточують людину, дари Божі, які необхідно обробляти і охороняти, складаючи дяку Творцеві» (4)²⁹.

За твердженням Івана Павла II, людина має відповідально ставитися до процесу співтворення оточуючого її світу разом із Богом, позаяк «...керуючи світом, людина формує його згідно з власним розумінням і волею, ... виконуючи морально добрі вчинки, людина підтверджує, розвиває і усталює в собі Божу подобу»³⁰. В іншому випадку людина не буде сприймати себе Богоподібною істотою, яка інтегрована в природу і не може без неї обійтися, не буде свідома того, що вона «завдяки своїй праці стає учасником діл свого Творця – мірою своїх людських спроможностей – подекуди далі його розвиває і доповнює, невпинно поступаючи вперед, відкриваючи заховані в цьому створінні засоби і вартості»³¹.

Внутрішній непорядок людського духу (криза моральності) веде до деструкції відносин людини з іншими людьми та природним довіллям. Найглибшою та найважливішою ознакою кризи моральності в контексті екологічної проблематики стає дефіцит поваги до життя, що виявляється у багатьох прикладах знищення природи. У таких випадках забруднення чи знищення довілля є результатом обмеженого світогляду особи, який приводить до безпосередньої зневаги життя людини та її гідності.

Останнє аргументує спільна декларація, підписана Іваном Павлом II та Варфоломієм I, Константинопольським Патріархом, в Венеції 10.06.2002 р., в якій поряд з іншим висловлюється: «Повага до створіння впливає з поваги до людського життя і гідності. Саме на основі нашого визнання, що світ створений Богом, ми можемо розпізнати об'єктивний моральний порядок, в рамках якого викласти код екологічної етики. В цій перспективі християни і всі інші віруючі мають відіграти особливу роль в проголошенні моральних цінностей та вихованні в людей усвідомлення

²⁹ John Paul II. Address of His Holiness Pope John Paul II to conference on environment and health. Monday, 24 March 1997 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1997/march/documents/hf_jp-ii_spe_19970324_ambiente-salute_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

³⁰ Йоан Павло II. Енцикліка *Veritatis splendor* Верховного Архієрея Папи Йоана Павла II до всіх єпископів Католицької Церкви про деякі фундаментальні питання морального вчення Церкви. – К.: Кайрос, 2013. – С. 47.

³¹ Іван Павло II. Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II З праці своєї *Laborem exercens*. – Львів: Місіонер, 2008. – С. 65.

важливості екологічних питань, що не є нічим іншим, ніж відповідальністю стосовно себе, інших та за створіння»³².

Про узагальнені результати дослідження причин екологічної кризи папа написав в Апостольському листі «Ecclesia in America». Зокрема Іван Павло II висловив думку, що факти самознищення суспільства і природи пояснюються через наявність «соціальних гріхів, які волають до неба», оскільки саме вони спричинюють насильство і руйнують мир і гармонію між спільнотами в межах держави і між різними країнами та частинами континенту (56)³³. В цьому документі Іван Павло II виокремив небезпеку екологічного гріха, який посеред інших загрозливих для людського життя соціальних гріхів стає показником системної кризи сучасної цивілізації, спричиненою втратою віри в Бога та знищенням моральних цінностей і принципів, що мали б бути визначальними для життя кожної людини.

В Посланні з нагоди Всесвітнього дня миру (1 січня 1990 р.) Іван Павло II доводив, що регрес природного довкілля свідчить про те, що сьогодні вже не можна користуватися благами землі таким самим прагматичним способом, як це робилося в минулому. Віруючі і люди доброї волі стурбовані проявами «культури смерті» в сфері екології. Натомість постало завдання розбудови позитивної «культури життя», екологічної свідомості, що відновлює мир з Богом через формування моральних умов «екології людини»³⁴. Понтифік висновує, що «внутрішня екологія» людини сприяє «зовнішній екології» – «формування цієї внутрішньої позиції необхідне, щоб перемогти культуру смерті і створити культуру життя»³⁵.

Перший принцип Декларації про довкілля і розвиток, прийнятої на Міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (відомою під назвою «Самміт Землі», 03-14.10.1992 р), проголошує, що всі люди «перебувають в центрі турботи про сталий розвиток. Вони мають право на здорове і продуктивне життя в гармонії з природою»³⁶. Згодом Іван Павло II у посланні на Всесвітній день миру «Respect for human rights: the secret of true peace»

³² Цит. за: Муньйоєс Ф. С. Позиція Папського Престолу щодо екологічної політики // Відповідальність за створіння в Європі: Документи консультативних нарад з питань природного довкілля ради Єпископських Конференцій Європи / упоряд. і наук. ред. В. Шеремета. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. – С. 239–240.

³³ Juan Pablo II. Exhortación Apostólica postsinodal Ecclesia in America Del Santo Padre Juan Pablo II [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_22011999_ecclesia-in-america.html, вільний. Назва з екрану. F Мова англ.

³⁴ Йоан Павло II, Енцикліка Centesimus Annus (Сотий рік) / Сотий рік (Centesimus Annus) Енцикліка Вселенського Архієрея Івана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки Rerum Novarum. – К.: Кайрос, 2001. – С. 68.

³⁵ Екологічний туризм як ключ до сталого розвитку (Послання до Всесвітнього дня туризму. 27 вересня 2002 р.) // Екологічне вчення Церкви. Папа Іван Павло II на тему створіння та екології / Переклад з німецької, доповнення та упорядкування українського видання, передмова та наукове редагування Володимир Шеремета. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 93.

³⁶ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. ООН; Декларація, Міжнародний документ від 14.06.1992 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_455_ вільний. – Мова рос.

(«Дотримання прав людини: секрет правдивого миру», 01.01.1999 р.) суголосно наголосив на тому, що якщо «поставити благополуччя людини в центрі турботи про довкілля – це буде насправді найпевніший спосіб захистити створіння; і це насправді стимулює відповідальність особи відносно природних ресурсів і їх розважливого використання»³⁷.

Іван Павло II конкретизував проблему «екології людини» через субординоване поняття «екології людської гідності». На його думку, мова йде не лише про «фізичну» екологію (охорона природного середовища існування різноманітних живих істот), але про «людську» екологію, що робить існування істот більш гідним, захищаючи фундаментальне благо життя в усіх його проявах і готуючи для майбутніх поколінь довкілля, яке більше відповідатиме планові Творця» (4)³⁸. В контексті розбудови «культури життя» особливої ваги набуває виступ Івана Павла II під час Загальної аудієнції 17 січня 2001 р., в якому він закликав людство до обов'язкового екологічного навернення: «Нам слід заохочувати і підтримувати «екологічне навернення», яке в останнє десятиліття зробило людство чутливішим стосовно катастрофи, до якої воно прямує. Людина вже не є «управителем» у Творця, а незалежним деспотом, який врешті-решт починає розуміти, що він мусить зупинитися на краю безодні» (4)³⁹.

Ідентифікуючи моральний характер екологічної кризи, Іван Павло II вказував на необхідність формування екологічної відповідальності, «відповідальності за себе самого, за інших та за землю» (13)⁴⁰ задля запобігання глобальної екологічної катастрофи. Форми економічної, політичної і особистісної відповідальності за збереження навколишньої природи (використання і охорона життєво необхідних природних ресурсів) мають отримати адекватне віддзеркалення в системі правової культури кожної окремо взятої країни. В Посланні з нагоди Всесвітнього дня миру (1990 р.) папа підтвердив, що кожна окрема «держава в межах власної території повинна докладати великих зусиль, аби запобігти погіршенню стану атмосфери і біосфери, ретельно відслідковуючи, зокрема наслідки нових технологічних і наукових розробок, ... гарантуючи своїм громадянам, що ті не постраждають від шкідливих

³⁷ John Paul II. Messages of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the world of peace 1 January 1999 Respect for human rights: the secret of true peace [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_14121998_xxxii-world-day-for-peace.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

³⁸ John Paul II. General Audience. Wednesday 17 January 2001. God made man the steward of creation [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

³⁹ Там само.

⁴⁰ John Paul II. Messages of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the world of peace 1 January 1990 Peace with God the creator, peace with all of creation [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxxiii-world-day-for-peace.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

забруднень і токсичних відходів» (9)⁴¹, понад те, «обов'язком держави є забезпечення належного захисту і збереження спільних благ, до яких належить навколишнє середовище і середовище людське, чого не спроможні досягти самі лише ринкові сили»⁴². Державна влада повинна бути свідома ідеї необхідного захисту і відповідального використання природних ресурсів. Під час паломницького візиту в Україну у зверненні до представників державної влади, науки і культури (23.06.2001 р.) св. Іван Павло II закликав пам'ятати про існуючі загрози людському життю: «Нехай буде постійним попередженням жахлива суспільна, економічна та екологічна Чорнобильська катастрофа! Технічні можливості мусять завжди поєднуватися з незмінними етичними цінностями, щоб таким чином забезпечити пошану, яка належить людині та її невід'ємній гідності»⁴³.

Християни та люди доброї волі мають здійснити обов'язок захисту гідності людської особи в межах природних форм її існування, позаяк сьогодення соціокультурна ситуація цього не гарантує. Люди ХХІ ст. повинні віднайти своє місце в боротьбі за розвиток життя, встановлення в ньому гармонійних мирних взаємостосунків з метою спасіння природи, а отже, і самих себе. На черговій конференції ООН з питань розвитку довкілля, що була проведена в Йоганнесбурзі (26.08–04.09.2002 р.) під назвою «Світовий самміт з питань сталого розвитку» (як продовження «Самміту землі»), було зазначено, що цілісний розвиток людини потребує особливої уваги, що відображено схемою «сталий розвиток – гідність людини – міжнародна співпраця – солідарність – глобалізація – управління – пріоритети – досягнутий прогрес». «Екологія людини» набуває ключового значення, що розкриває наступна схема: «відповідальність – етична основа – нові моделі – ефективне використання ресурсів – майбутні покоління – делегування ініціативи». Ключові теми суспільного життя вирішують через ланцюжок «бідність – праця – освіта – сільський розвиток – вода – добрий уряд». Визначальною моделлю дій і вчинків людини як особи є дарування себе іншому, через яке розкривається правдива сутність людини (в її Богоподібності). Дарування себе забезпечує благополуччя інших людей і майбутніх поколінь,

⁴¹ John Paul II. Message of His Holiness Pope John Paul II for the celebration of the World Day of peace. 1 January 1990 [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19891208_xxiii-world-day-for-peace_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

⁴² Іван Павло II. Сотий рік (Centesimus Annus) енцикліка Вселенського архієрея Івана Павла II до достойних братів у єпископському служінні, священників і дияконів, членів релігійних спільнот, до всіх вірних християн і всіх людей доброї волі з нагоди сотої річниці енцикліки «*Regum novarum*». [Текст]. – К.: Видавничий Відділ «Кайрос» Київ. Коледжу Католицької Теології св. Томи Аквінського, 2001. – С. 71.

⁴³ «Я прибув, щоб поклонитися святим Вашої історії та разом з вами просити у Бога заступництва для Вашого майбуття» (промова під час зустрічі з представниками політики, культури та мистецтва в Маріїнському палаці, Київ, 23 червня 2001 р.) // Прочанин миру та надії: книга-альбом [Текст]. – К.: МБФ «Східно-Європейський єкуменічний культурно-просвітницький центр», 2004.

дарування себе представляє найблагородніше використання людської свободи і основу кожної ініціативи для цілісного розвитку людини⁴⁴.

Після самміту в Йоганнесбурзі Папський Престол доповнив зміст свого екологічного вчення більш адекватними пріоритетами, які були озвучені в доповіді Целестіно Мільйоре, постійного спостерігача від Ватикану в ООН, (30.04.2003 р.): формування нового рівня екологічної свідомості людини як особи через здійснення «екологічного навернення», враховуючи екологічні складові моделей виробництва і споживання, серйозний аналіз проблем бідності та її наслідків у всіх багатогранних аспектах.⁴⁵

Суголосною вимогам християнського екологічного вчення та християнської екологічної етики, сформульованих папою Іваном Павлом II, звучать слова Папи Римського Франциска. В своєму повчанні «Радість Євангелія» Франциск закликав всіх вірних і людей доброї волі захистити природу, а отже, Богом дане людське життя на землі: «Ми, люди, маємо не просто користати з інших створінь, а охороняти їх. Через нашу тілесну дійсність Бог так тісно поєднав нас із довколишнім світом, що ми відчуваємо спустошені землі на фізичному рівні, неначе якусь тілесну недугу, а вимирання якогось виду – як болісне скалічення. Не залишаймо після себе на землі сліди руйнування і смерті, які впливатимуть на наше життя і на життя майбутніх поколінь»⁴⁶.

Висновок. Позиція Магістеріуму Католицької Церкви, репрезентована екологічним вченням папи Івана Павла II, доводить, що вирішення проблем природного довкілля мусить ґрунтуватись на твердій і постійній внутрішній позиції людини як особи, яка приймає світ створіння – природу – як світ Божої мудрості, усвідомлює своє призначення та відповідальність за природне довкілля. Новітні досягнення наукових пошуків і технічної винахідливості необхідно поєднати з потужним морально-етичним потенціалом – християнською екологічною етикою. Багатогранність, комплексний характер та глобальність кризи природного довкілля (панування «культури смерті») вказують на необхідність спрямовувати спільні зусилля як мирян та Церков, так і людей доброї волі, народів, держав і міжнародної спільноти на подолання екологічної кризи заради здійснення «культури життя».

⁴⁴ Муньйоєс Ф. С. Позиція Папського Престолу щодо екологічної політики // Відповідальність за створіння в Європі: Документи консультативних нарад з питань природного довкілля ради Єпископських Конференцій Європи / упоряд. і наук. ред. В. Шеремета. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. – С. 241.

⁴⁵ Intervention by the Permanent Observer of the Holy See delegation at the 11-th session of the United Nations Commission on sustainable development. ^{Wednesday, 30 April 2003} [електронний ресурс]. – Електрон. дан. – Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2003/documents/rc_seg-st_20030430_sustainable-development_en.html, вільний. Назва з екрану. – Мова англ.

⁴⁶ Папа Франциск. Апостольське повчання «Радість Євангелія». – Львів: Свічадо, 2014. – С. 165.